

Г. В. Салата // Історія науки і біографістика: електрон. наук. фахове вид. 2017. – №3. – URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2017-3/14.pdf>

9. Проскуряков Л. Д. Об архитектурной красоте инженерных сооружений / Л. Д. Проскуряков // Инженер. – 1904. – №5. – С.172–174.

10. Помпеев Ю. А. Основы строительной специальности / Ю. А. Помпеев. – Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. – 88 с.

11. Рикен Г. Архитектор. История профессии: Пер. с нем. / ВШ. Пер. 1В–58719 / Г. Рикен. – Москва, 1981. – 588 с.

12. Ординарный профессор Московского инженерного училища Л. Д. Проскуряков // Изв. имп. Моск. инж. училища. – Ч.2. Неофициальная. – 1912. – Вып.4. – 21 с.

References

1. Andrych Ivo Mist na Dryni. Vyshegrads'ka hronika: per. z serb.–horvat. / Ivo Andrych; per. S. Pan'ka. – Kyi'v: Derzhlitvydav URSR, 1957. – 331 s.

2. Salata G. V. Istorija nauky i tehniky u problemnomu poli biografichnoi' rekonstrukcii' biokul'turnoi' antropologii': profesor L. D. Proskurjakov (1856–1926 rr.) / IDEJa I DIJa: pogljad F.P./P./S./: kolektyvna monografija / Za zag. red. O. A. Ivakina, D. V. Jakovleva / G. V. Salata. – Herson: Vydavnychij dim «Gel'vetyka», 2017. – 196 s.

3. Salata G. V. Profesor L. D. Proskurjakov (1858–1926 rr.): hronologichna retrospektyva zhyttja ta dijala'nosti / G. V. Salata // Istorija nauky i tehniky: Zbirn. nauk. prac' / Gol. red. O. Ja. Pylpynchuk. – 2017. – Vyp.10. – S.70–77.

4. Nadezhin B. M. Arhitektura mostov / B. M. Nadezhin. – Moskva: Strojizdat, 1989. – 96 s.

5. Jasievich V. Arhitektura Ukrainy na rubezhe XIX – XX vekov / V. Jasievich. – Kiev, 1988. – 184 s.

6. Salata G. V. I. P. Prokof'jev – inzhener shljahiv spoluchennja, vchenyj u galuzi mehaniky ta mostobuduvannja (do 140–richchja vid dnja narodzhennja) / G. V. Salata // Eminak: naukovyj shhokvartal'nyk. – 2017. – №2 (18) (kviten'–cherven'). – T.2. – S.119–124.

7. Salata G. V. Vnesok M. M. Filonenka–Borodycha (1885–1962 rr.) u teoriju pruzhnosti ta teoriju micnosti / G. V. Salata // Pytannja istorii' nauky i tehniky. – 2017. – №2. – S.84–92.

8. Salata G. V. Akademik Jevgen Oskarovyh Paton jak predstavnyk naukovu–tehnicnoi' shkoly profesora L. D. Proskurjakova / G. V. Salata // Istorija nauky i biografistyka: elektron. nauk. fahove vyd. 2017. – №3. – URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2017-3/14.pdf>

9. Proskurjakov L. D. Ob arhitekturnoj krasote inzhenernyh sooruzhenij / L. D. Proskurjakov // Inzhener. – 1904. – №5. – S.172–174.

10. Pompeev Ju. A. Osnovy stroitel'noj special'nosti / Ju. A. Pompeev. – Leningrad: Izd-vo Leningr. un-та, 1976. – 88 с.

11. Riken G. Arhitekt. Istorija professii: Per. s nem. / VShh. Per. 1В–58719 / G. Riken. – Moskva, 1981. – 588 с.

12. Ordinarnyj professor Moskovskogo inzhenerного uchilishha L. D. Proskurjakov // Izv. imp. Mosk. inzh. uchilishha. – Ch.2. Neoficial'naja. – 1912. – Vyp.4. – 21 s.

Salata H. V., candidate of historical sciences, senior lecturer of the Department of Information, Library and Archives, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine, Kyiv), salaty@bigmir.net

Proskurjakov's contribution to the architectural component of bridge designing

The publication attempts to reconstruct Proskurjakov's (1858–1926) contribution to architectural component of bridge design. It is convinced that the architecture of bridge construction allowed L. D. Proskurjakov to achieve significant engineering results. It was emphasized that the introduction of metal and reinforced concrete structures in industrial and engineering structures was an important prerequisite for the formation of new architectural forms. It was successfully and innovatively used and implemented by L. D. Proskurjakov

Keywords: L. D. Proskurjakov, designing, architecture, architecture of bridge construction, architectural style, history of science and technology.

* * *

УДК 93.908.27

Ластовський В. В.,

доктор історичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна, Київ), lastov@ukr.net

СЕРЕДНЕ ПОДНІПРОВ'Я В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ СЕРЕДИНИ XVI СТ.: ІСПАНСЬКИЙ СЛІД

Досліджується діяльність іспанського інженера Антоніо Мори на території Середнього Подніпров'я, пов'язана із ремонтом та спорудженням фортифікаційних укріплень в Черкасах та Каневі. Ця діяльність відбувалася в контексті загальної політики польсько–литовської влади щодо прикордонних територій. З'ясується, що іспанець Антоніо Мора був відправлений до Черкас фактично для реалізації планів по створенню системи оборони, які пропонував здійснити ще староста Остафій Дашкович. Практична діяльність Антоніо Мори лише частково була завершена. У Каневі ремонт замку так і не був здійснений, а в Черкасах був збудований новий замок. Так само не була і реалізована програма побудови річкового флоту на Дніпрі. Черкаський замок був збудований за найновішими на той час європейськими технологіями, однак еліта і населення міста Черкас проігнорували його. Після цього Антоніо Мора продовжував свою військову діяльність в інших містах Великого князівства Литовського. В Черкасах пам'ять про діяльність іспанця збереглася й до сьогодні, на місці збудованої ним фортеці утвердився топонім «Замкова гора».

Ключові слова: Антоніо Мора, Ошпан, Черкаси, Канів, міжнародні відносини, фортифікація, фортеця.

Від кінця XV ст., часу появи українського козацтва і завершення процесу геополітичного перевороту, Середнє Подніпров'я як фронтір набуває особливого значення у міжцивілізаційному східноєвропейському просторі [5; 6]. Крайньою контактною точкою на південно–східному напрямі між Сходом і Заходом стає місто Черкаси, яке перетворюється на точку перетину міжнародних інтересів, військових і дипломатичних контактів, місце формування нового суспільного і міжнародного феномену – українського козацтва.

З цього часу тут починають з'являтися іноземці–європейці, зокрема, з польських, німецьких, сербських та інших земель, котрі беруть діяльну участь в укріпленні всього регіону [4, с. 200]. Тут не йде мова про іноземців–управлінців (Бедрих, Рафал із Слупова) чи дипломатів (Амброджо Контаріні, Михалон Литвин), скоріше, про ту категорію іноземців, котрі шукали в цих краях кращої долі і чие життя виявилось тісно пов'язаним із життям Черкас як прикордонної фортеці.

Взагалі історія міста Черкаси завжди містила в собі цілий ряд загадок і міфів, наприклад, стосовно його появи на історичній арені, стосовно начебто оборони 1482 року, стосовно начебто старости Дмитра Байди–Вишневецького та ін. Так само однією із загадок стала в літературі і загадкова постать якогось Ошпана, котрий збудував в Черкасах новий замок у середині XVI ст.

Власне про самого Ошпана вся інформація в дослідженнях та краєзнавчих публікаціях зводилася до фіксування того, що він таки був, до наведення цитат із відомого опису Черкаського замку 1552 р. та до спроб визначити місце побудови замку. Ні біографічних матеріалів, ні справжнього імені Ошпана для дослідників не було відомо (напр., це бачимо у відомій праці П. Клепатського 1912 р. [3, с. 335]; така ж ситуація спостерігається і в інших розвідках). Тому саме під таким іменем він і увійшов в історію міста Черкаси, як будівничий «нового» замку. І, хоча саме його проект так і не набув в середині XVI ст. жодного значення для міста і держави, тим не менше, в майбутньому, вже у XVII ст.,

він був використаний владою (спочатку польською, потім українською козацькою, потім знову польською) для укріплення військової та адміністративної сили.

Тим не менше, ця особистість не є такою вже й таємничою, загадковою, безіменною. Вона достатньо добре відома в науковій літературі. І справжнє її ім'я – Антоні Мора. За характером його діяльності – він військовий інженер. Очевидно, мав військовий досвід під час т.зв. Італійських війн. А до Польського королівства та Великого князівства Литовського його занесло звичайне «заробітчанство» у військовій сфері, що було досить поширеним явищем у тогочасній Європі. Публікації про цього діяча можна зустріти у польській та білоруській історіографії, зокрема про нього писали Людвік Коланковскі, Йозеф Ясновський, Данута Квіріні-Поплавська, Марек Плевчинські та Валерій Паздняков та ін. [9; 11; 12; 14; 16; 17]. З українських дослідників згадує його у своїй праці Олег Мальченко [8, с. 282].

Про походження Антоні Мора наразі нічого не відомо, крім того, що він, скоріш за все був іспанцем. Про це свідчить перш за все його прозвисько – «Ошпан», зафіксоване в описах українських замків 1552 р. А от Д. Квіріні-Поплавська ще й вказує на те, що в польських фінансових документах він одного разу названий італійцем, а іншого – іспанцем. Впевнений у його іспанському походженні й М. Плевчинські.

Антоні Мора з'являється у польських землях на рубежі 1547–1548 рр. Він прибув, уже маючи певний військовий та військово-інженерний досвід. Якраз завершилася т.зв. Четверта Італійська війна (1542–1546), що розгорталася за італійські землі між Іспанією та Священною Римською імперією з однієї сторони та Францією, Османською імперією та Англією з іншої. Доля занесла Антоні Мора у землі польської держави з метою пошуку заробітку, адже багато хто із його земляків шукали свого щастя саме тут. Можна думати, що цьому сприяв маршалок литовський Миколай Радзивілл Чорний (1515–1565), котрий у 1547 р. здійснював посольську місію до імператора Священної Римської імперії Карла V. Цікаво, що цей магнат також мав прозвисько «Іспанець».

В лютому 1548 р. А. Мора був представлений королю Сигізмунду I в Хмельові Миколаєм Радзивіллом Чорним і після розмови одразу був зарахований на королівську службу із грошовим забезпеченням 200 флоринів на рік [13, с. 105]. Йому в обов'язки було покладено нести військову службу, готувати бойові машини та ін. А уже в наступному, 1549 р., він отримав наказ виїхати до Києва разом із чотирма своїми земляками.

Польський історик Л. Коланковскі помилково вважав, що завданням А. Мори стало будівництво фортеці на острові Хортиця того самого замку, де потім осів князь Дмитро Байда-Вишневецький [12, с. 296]. Ця думка була заперечена українським істориком О. Мальченко [8, с. 282].

Завдання, які отримав А. Мора, напряду були пов'язані із діяльністю колишнього старости черкаського Остафія Дашковича (пом. 1535 р.). Як відомо, однією з найславніших перемог останнього у боротьбі з Кримським ханатом на південних рубежах Великого князівства Литовського стала оборона черкаського замку 1532 р. [7], що викликала захоплення у багатьох сучасників і була записана польськими хроністами в

ряд з іншими найважливішими битвами цієї епохи. Якраз після цього успіху Остафій Дашкович і виступив з ініціативою створення нової системи оборони південних рубежів держави. Історики вважають цю пропозицію найбільш ранньою схемою організації українського козацтва із його залученням до державної служби.

І от тепер, через 27 років, іспанець Антоніо Мора повинен був виконати наступне:

по–перше, привести до порядку ті оборонні споруди у Києві, які пройшли капітальний ремонт після черкаської оборони впродовж 1532–1535 рр.,

по–друге, організувати річкову дніпровську флотилію спеціально для перешкоджання переправам татар через Дніпро,

по–третє, організувати такі ж флотилії й на інших річках.

У зв'язку з останніми завданнями польський історик М. Плевчинські натякає на можливість існування у А. Мори подібного досвіду, набутого під час військових кампаній у Середземномор'ї та на Дунаї. Проте, чи був такий досвід насправді – все ж таки невідомо. Водночас треба відзначити, що в успіхові діяльності «Ошпана» Сигізмунд I був таки серйозно зацікавлений, адже він 10 лютого 1550 р. підвищив йому фінансове утримання вже до 300 флоринів. Отже, король і його радники довіряли досвіду А. Мори.

Перебування впродовж 1550 р. іспанця у Києві ні до яких позитивних результатів не призвело (в усякому разі, офіційно вони зафіксовані не були). Можливо, розгадку відсутності таких результатів слід шукати у записі в «Описі Київського замку» 1552 р., де перша ж фраза свідчила: «Замок Киевский знов увесь от десяти лет справою городничого тамошнього, пана Ивана Служки ... з дерева соснового тесаного уроблен...» [1, с. 106]. Як зрозуміло з документу, саме городничий опікувався впродовж останніх 10 років відновленням оборонної здатності київського замку. І, судячи з усього, на момент прибуття іспанця із своєю командою замок уже був практично відновлений, а, отже, ніякого втручання іноземного спеціаліста тут не потребував.

Власне, після Києва, вже на початку 1551 р., А. Мора виїжджає до Канева та Черкас. У першому з них він повинен був зайнятися ремонтом замку, котрий був збудований ще за часів старостування О. Дашковича. Проте, його діяльність у Каневі була провальною. В наступному 1552 р. було зафіксовано жалюгідний стан замкових будівель: «...але вже ветох, погнило и поопало, будованья много, трудна на нем не толко оборона, але и сторожа, бо не льза вже ходити по бланках: што не поопало, ино и то ледви од витру кольшется» [1, с. 91–92]. Відповідальність за це була прямо покладена на А. Мору (в Каневі його називали «Ишпаном»). В «Описі Канівського замку» зазначалося, що підготовча діяльність по майбутньому ремонту споруди була проведена, зокрема доставлене дерево «зверху волостями приднепрскими припрыважено» і складоване на березі. Все це здійснювала команда теслярів («добродеревцы»), «которых вышей полторы тысячи было». Далі залишалось тільки переправити доставлене дерево вже до самого замку. Цього якраз і не було зроблено, а в результаті частина дерева загинула: щось віднесено повинню, щось згнило, щось вкрадено і спалено... Староста черкаський Ян Хрщонович

намагався вплинути на цю ситуацію, даючи вказівку врятувати це дерево, однак його наполягання були проігноровані. Як записано у «Описі»: «а дерева того от берега не отдаляли за недбалостью справцы Ишпана». Саме під його команду («который был над ними») в Каневі і перебувала команда тих теслярів, які повинні були це зробити [1, с. 93].

Чому А. Мора не приділив достатньо уваги Канівському замку важко пояснити. Можливо тому, що більше переймався облаштуванням вже нового Черкаського замку. Можливо тому, що саме в Черкасах він хотів показати свій воєнно-інженерний хист, тоді як усього лиш ремонт Канівського замку цього не дозволив би. В усякому разі, впродовж 1551 р. іспанець намагався збудувати тут новий укріплений замок, для чого ним була використана та ж сама команда теслярів («добродеревцы»), що й в Каневі.

30 квітня 1551 р. на Антонію Мору з державної казни були виділені ще 20 флоринів [13, с. 18]. Можливо, цим було зафіксовано завершення його діяльності у Каневі та переїзд до Черкас.

Результат же будівельної діяльності А. Мори в Черкасах був звідображений в «Описі Черкаського замку», в лютому–березні 1552 р. у двох позиціях:

1) «Там же в Черкасах замок ново початый справою Ошпановою, вал землею а хворостом нагачон, у вышки на 7 локот, у толсто на полосми локтя, отамован з надворья дошками»;

2) «Еще межи того нового замку а места и острога учинено справою тогож Ошпана осыпанье валом, где он стоянье мел з добродеревцы. Просторность окопу того в середине удожж сажон сорок и два, в ширики 26» [1, с. 90–91].

У зв'язку із цим будівництвом нового замку варто звернути увагу ще й на те, що за два роки до прибуття А. Мори із своєю командою (скоріш за все, разом з ним продовжували подорожувати й ті його земляки, про яких йшлося раніше) в Черкасах відбулася докорінна перебудова старого замку, що витримав ще облогу 1532 р. Відбувалася реконструкція під керівництвом фахівця із Могильова Федора Баки, котрий завершив її у 1549 р. З цього випливає, що фактичної потреби у побудові нового замку не було. Тим не менше, замок був збудований. І, очевидно, в процесі його будівництва був якийсь певний конфлікт, пов'язаний із місцевим тодішнім черкаським старостою Яном Хрщоновичем, котрий спочатку його ігнорував, а потім, вже після втручання короля Сигізмунда, про що свідчить лист останнього 1551 р., змінив риторику на похвальну [2, с. 49–51].

Якщо дивитися із точки зору фактичної, то ситуація із новим замком в Черкасах виявилася провальною. Його не сприйняли передовсім жителі міста: «Нижли не хотят Черкашане ку тому новому замку переселиватися, менячи там небезпечность большу, а просторность замку того непомирное, не по людех, а безводе и отдаленье от Днепра, откуль бы им часу облеженья мог быти ратунок, яко за держаня пана Остафьева...» [1, с. 91]. Як бачимо, вони не вважали його безпечним із-за віддаленості від Дніпра, відсутності води і занадто великого простору; до того ж, і саме місце навколо замку було пустельним. Про це ж йшлося і в уже згаданому листі короля Сигізмунда до Яна Хрщоновича 1551 р., в якому старосту було

закликано подати приклад перед жителями і самому переселитися до нового замку.

Проте, в цій історії з побудовою нового замку можна бачити й позитивну сторону, яка проявилася значно пізніше. Після спалення Черкас у 1637 р. під час придушення козацького повстання, саме цей «новий» (а по факту вже старий) «замок Ошпана» став центром адміністративного управління містом та староством [4, с. 184, 197, 206]. Більше того, сама концепція побудови нового замку (це не стосується місця, хоча, зрозуміло, що А. Мора виходив у цьому передовсім із стратегічних особливостей місцевості, а не інтересів черкаського населення) виявилася передовою для цього краю у XVI ст.: «Його споруджено за іншими (західноєвропейськими) принципами фортифікації: із високих земляних валів, облицьованих зовні дерев'яними дошками. Це т.зв. бастионна (бастейна), або строготалійська система укріплень замків, яку на землях ВКЛ почали використовувати саме з XVI ст. Бастионні замки мали ефективно протистояти облоговій артилерії, а також самі слугували для розміщення значної кількості артилерії, у т.ч. важкої, яка могла обстрілювати віддалені об'єкти супротивника» [4, с. 196–197].

Щодо королівського завдання по створенню дніпровської флотилії, то, на жаль, документи не дають ніякої інформації, чи була хоча б спроба з боку іспанця хоча б якимось чином його реалізувати. Найбільш вірогідно, що він навіть не спробував цього зробити (занадто мало часу він пробув в межах Канева і Черкас).

Територію Черкас Антонію Мора («Ошпан»/«Ишпан») покидає, скоріш за все, у тому ж таки 1551 р. (можливо, наприкінці року). І далі його служба протікає в цілому ряді інших королівських міст. Але, з цього моменту він вже не виступає як військовий інженер і виконує лише функції рядового армійського офіцера. Тепер ми його далі вже бачимо у наступному році під воєнного походу в Молдову. І, між іншим, в цей час у офіційних документах він чітко значиться як іспанець – «Antonio Mora Hispano» [10, р. 619].

Впродовж 1552–1556 рр. Антонію Мора командує ротою піхотинців (70–80 чол.) у Кам'янці–Подільському, потім у 1559 р. інспектує на обороноздатність замки Інгляндії, а наприкінці цього ж року очолює роту із 300 чол. у Парнаві (Пярну). Це місто стало останнім у військовій діяльності іспанця на території, підвладній польському королю. У травні–червні 1562 р. Парнава потрапила в облогу шведського війська під час Лівонської війни і місто витримало усього лиш кілька днів, після чого здалося шведам. З цього моменту Антонію Мора зникає. Вважається, що він втік в німецькі землі, остерігаючись відповідальності за бездарну оборону Парнави.

Подальша доля Антонію Мори («Ошпана»), як, проте, і його молоді роки, так і залишилася поки що невідомою. Ще можна відмітити, що у XVIII ст. польський історик Каспар Несецькі (1682–1744) оприлюднив думку щодо належності цього іспанця до гербу «Мора», котрий, між іншим, з'явився у польських землях ще в XI ст. разом з біскупом Венанцієм, італійцем за походженням [15, с. 457–458].

Підводячи підсумок, можна відзначити, що Антонію Мора був одним із багатьох представників західноєвропейського світу, котрий з'явився в якості «заробітчанина» на землях Польського королівства і

Великого князівства Литовського у XVI ст. При цьому, яким би не був тут результат його діяльності в цілому, все ж таки в історії міста Черкаси та пам'яті його жителів вона була зафіксована надовго – як в документах, а потім і в історичній літературі, так і в практичній спробі збудувати «новий» замок, на основі якого сформувалася в наступні століття вже нова міська ландшафтна і топонімічна реальність (з місцем його «нового» замку пов'язується місцевий топонім «Замкова гора»).

Список використаних джерел

1. Архив Юго-Западной России. – Часть VII. Т.I. – К., 1886. – 647, XII с.
2. Архив Юго-Западной России. – Часть VIII. Т.V. – К., 1907. – 118, 560, XXVII с.
3. Клепатский П. Очерки по истории Киевской земли. – Біла Церква, 2007. – 480 с.
4. Куштан Д., Ластовський В. Археологія та рання історія Черкас. – К.–Черкаси, 2016. – 290 с.
5. Ластовський В. Міжнародний фактор процесу походження українського козацтва // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К., 2013. – Вип.22, Ч.ІІ. – С.3–4.
6. Ластовський В. Міжнародний та особистісний фактори в процесі походження українського козацтва // Україна і світ. – К., 2016. – Вип.1. – С.32–37.
7. Ластовський В. Облога Черкаського замку у 1532 р. (із історії міжнародних відносин у Східній Європі в 30-х роках XVI-го ст.) // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К.: Ін-т укр. археогр., 1999. – Т.3. – С.76–96.
8. Мальченко О. Укріплені поселення Брацлавського, Київського і Подільського воєводства (XV – середина XVII ст.). – К., 2001. – 378 с.
9. Пазднякоў В. Мора Антоній // Электронная енциклапедыя «Вялікае Княства Літоўскае». – Режим доступу: <http://vklby.vh76.hosterby.com/articles/1604>
10. Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni ducatus Lituaniae. – T.I. – Vilnae, MDCCCLVIII. – 652 p.
11. Jasnowski J. Antoni Mora, Hiszpan w służbie Zygmunta Augusta // Przegląd Historyczno-Wojskowy. – T.IX. Z.2. – Warszawa, 1937. – S.305–306.
12. Kolankowski L. Problem Krymu w dziejach jagellońskich // Kwartalnik Historyczny. – Rocznik XLIX. – Lwów, 1935. – S.279–300.
13. Materiały do historii stosunków kulturalnych w XVI w. na dworze królewskim polskim. Zebrał i opracował Stanisław Tomkowicz. – Kraków, 1915. – 192 s.
14. Mora Antoni // Polski Słownik Biograficzny. – T.XXI. – Wrocław, 1976. – S.676.
15. Niesiecki K. Herbarz Polski. – T.VI. – Lipsk, 1841. – 588 s.
16. Plewczyński M. Hiszpanie i Francuzi w armii koronnej za panowania Zygmunta Augusta i Henryka Walezego (1548–1574) // Od armii komputowej do narodowej. Problemy organizacyjne sił zbrojnych od XVI do XX wieku / Pod red. J. Centka i M. Krotofila. – Toruń, 2009. – S.21–39.
17. Qurini-Popławska D. Działność włochów w Polsce w I połowie XVI wieku na dworze królewskim, w dyplomacji i hierarchii kościelnej. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1973. – 140 s.

References

1. Arhiv Jugo-Zapadnoj Rossii. – Chast' VII. T.I. – K., 1886. – 647, XII s.
2. Arhiv Jugo-Zapadnoj Rossii. – Chast' VIII. T.V. – K., 1907. – 118, 560, XXVII s.
3. Klepat'skij P. Ocherki po istorii Kievskoj zemli. – Bila Cerkva, 2007. – 480 s.
4. Kushtan D., Lastovs'kyj V. Arheologija ta rannja istorija Cherkas. – K.–Cherkasy, 2016. – 290 s.
5. Lastovs'kyj V. Mizhnarodnyj faktor procesu pohodzhennja ukrai'ns'kogo kozactva // Novi doslidzhennja pam'jatok kozac'koi' doby v Ukrai'ni. – K., 2013. – Vyp.22, Ch.II. – S.3–4.
6. Lastovs'kyj V. Mizhnarodnyj ta osobystisnyj faktory v procesi pohodzhennja ukrai'ns'kogo kozactva // Ukrai'na i svit. – K., 2016. – Vyp.1. – S.32–37.

7. Lastovs'kyj V. Obloga Cherkas'kogo zamku u 1532 r. (iz istorii' mizhnarodnyh vidnosyn u Shidnij Jevropi v 30-h rokakh XVI-go st.) // Naukovi zapysky. Zbirnyk prac' molodyh vchenyh ta aspirantiv. – K.: In-t ukr. arheogr., 1999. – T.3. – S.76–96.
8. Mal'chenko O. Ukripleni poselennja Braclavsk'kogo, Kyi'vs'kogo i Podil's'kogo vojevodstv (XV – seredyna XVII st.). – K., 2001. – 378 s.
9. Pajdnjakoŭ V. Mora Antonij // Jelektronnaja jencyklapedyja «Vjalikae Knjastva Litoŭskae». – Rezhym dostupu: <http://vklby.vh76.hosterby.com/articles/1604>
10. Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni ducatus Lituaniae. – T.I. – Vilnae, MDCCCLVIII. – 652 p.
11. Jasnowski J. Antoni Mora, Hiszpan w służbie Zygmunta Augusta // Przegląd Historyczno-Wojskowy. – T.IX. Z.2. – Warszawa, 1937. – S.305–306.
12. Kolankowski L. Problem Krymu w dziejach jagellońskich // Kwartalnik Historyczny. – Rocznik XLIX. – Lwów, 1935. – S.279–300.
13. Materiały do historii stosunków kulturalnych w XVI w. na dworze królewskim polskim. Zebrał i opracował Stanisław Tomkowicz. – Kraków, 1915. – 192 s.
14. Mora Antoni // Polski Słownik Biograficzny. – T.XXI. – Wrocław, 1976. – S.676.
15. Niesiecki K. Herbarz Polski. – T.VI. – Lipsk, 1841. – 588 s.
16. Plewczyński M. Hiszpanie i Francuzi w armii koronnej za panowania Zygmunta Augusta i Henryka Walezego (1548–1574) // Od armii komputowej do narodowej. Problemy organizacyjne sił zbrojnych od XVI do XX wieku / Pod red. J. Centka i M. Krotofila. – Toruń, 2009. – S.21–39.
17. Qurini-Popławska D. Działność włochów w Polsce w I połowie XVI wieku na dworze królewskim, w dyplomacji i hierarchii kościelnej. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1973. – 140 s.

Lastovskiy V. V., Doctor of Historical Sciences, professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine, Kyiv), lastov@ukr.net

Region Middle Dnieper in international relations middle XVI century: Spanish track

The work of the Spanish engineer Antonio Mora in the Middle Dnieper region is explored, related to the repair and construction of fortification fortifications in Cherkasy and Kaniv. This activity took place in the context of the general policy of the Polish-Lithuanian authorities regarding the border areas. It turns out that Spaniard Antonio Mora was sent to Cherkassia in fact to implement plans for the establishment of a defense system, which proposed to implement even the head of the village, Ostafi Dashkovich. Practical activity of Antonio Mora has only partially been completed. In Kaniv, the castle repair was never implemented, and a new castle was built in Cherkassy. Similarly, the program for constructing a river fleet on the Dnipro River was not implemented and implemented. Cherkassy castle was built according to the latest European technologies at that time, but the elite and the population of the city of Cherkasy ignored it. After this Antonio Mora continued his military activities in other cities of the Grand Duchy of Lithuania. In Cherkassy, the memory of the activities of the Spaniard survived to this day, on the site of the fortress built by him, was confirmed by the name «Castle Hill».

Keywords: Antonio Mora, Oshpan, Cherkasy, Kaniv, international relations, fortification, fortress.

* * *

УДК 9.93/99 – Історія; 94(477)

Варгатюк С.,

кандидат історичних наук, доцент
(Україна, Київ), Liana.V@i.ua

ЗАМАСКОВАНИЙ ХАРАКТЕР ДРУГОЇ ХВИЛІ АГРЕСІЇ РАДЯНСЬКОЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ НА МЕЖІ 1918–1919 РОКІВ

Аналізується зміна тактики другої хвилі агресії Радянської Росії на Україну кінця 1918 – початку 1919 років.

Перша хвиля агресії Радянської Росії проти України кінця 1917 – початку 1918 років залишила в пам'яті українців важкі враження: триденний обстріл Києва важкою артилерією, страшний різанина п'яними російськими солдатами та матросами цивільного населення столиці України, заколоті штиками венці Києво-Печерської лаври тощо – не давали кремльським